

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Medeltida kustbruk på Gotland -- en pilotstudie
d'Agnan, Peter
http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2012_266
Fornvännen;2012(107):4, s. 266-276
Ingår i: samla.raa.se

Medeltida kustbruk på Gotland

– en pilotstudie

Av Peter d'Agnan

d'Agnan, P., 2012. Medeltida kustbruk på Gotland – pilotstudie (Coastal use on Medieval Gotland – a pilot study). *Fornvännen* 107. Stockholm.

This paper summarises a pilot study carried out in 2010 as a part of the *Harbour and fishing village project*. The project deals with High to Late Medieval country harbours and fishing villages on Gotland. Such archaeological sites have not seen much investigation.

13 locations were investigated within the pilot study. Eight were proven to be older harbours or fishing villages, and five were of Medieval or earlier date. The paper summarises the pilot study, presenting three fishing villages and one country harbour that were investigated. One of the fishing villages differs from the rest through the presence of a small chapel. The location and continuity of these sites on Gotland are also discussed.

Peter d'Agnan, Centrum för Historisk Arkeologi & Byggnadsvård,
Lokrume Utgård 391, SE-621 74 Visby
info@chab.se

I *Fornvännen* 2010 publicerade jag resultat från *Hamn- och fiskelägesprojektets* första fas, en förstudie av Gotlands hög- och senmedeltida kustbruk, med fokus på fiskelägena. Bakgrunden till projektet är att hamnar och fiskelägen från den perioden ännu är tämligen outforskade fornlämningstyper på ön. I förstudien pekade jag ut över hundra sannolika platser för medeltida hamn- och fiskelägen fördelade på fyra kategorier: lanthamnar, lastageplatser (stenkistor, bryggor), fiskelägen/hamnar med sakral närvaro (kapell och eller kyrkogårdar) samt övriga fiskelägen.

Samma år genomförde vi projektets andra fas, en arkeologisk pilotstudie (d'Agnan 2010b) som här sammanfattas genom presentation av undersökningsresultat från tre fiskelägen och en lanthamn. Ett av fiskelägena skiljer sig från de andra genom sakral närvaro i form av ett sannolikt kapell. Sammanlagt ingick 13 lokaler i pilotstudien.

Forskningsöversikt

Den arkeologiska forskningen kring de medeltida lanthamnarna på Gotland har hittills varit koncentrerad till Västergarn. Vi vet dock att det funnits ett tiotal. Den dominerande uppfattningen angående Gotlands framför allt högmedeltida handel har länge varit att Visby stad och hamn spelade avgörande roll även för landsbygdens handel (tex. Lindquist 1984, s. 148). Denna uppfattning har främst byggts på skriftliga källor.

Det finns därmed anledning att ifrågasätta detta. Viktiga frågor ur den synvinkeln är vilka lanthamnarna var, deras exakta lokalisering samt deras betydenhet i förhållande till Visby hamn och stad. Tryggve Siltberg (2001, s. 148–149) menar att de medeltida lanthamnarna kan ha spelat en betydligt större roll för den gotländska handeln än hittills antaget.

Vad gäller fiskelägena har arkeologer inte börjat utforska dem förrän på 2000-talet, och då i

endast mycket ringa omfattning. Fisken var under medeltiden viktig både som föda (speciellt under fastan) och som handelsvara. Därför spelade kustbruket med fiskelägena och hamnarna en avgörande roll i samhället, och styrde också Gotlands del i europeiseringsprocessen runt Östersjön.

Syfte, mål och metod

Pilotstudiens syfte var att genom arkeologiska undersökningar på en avgränsad sammanhängande kuststräcka finna belägg för medeltida hamn- och fiskelägen. Stämde förstudiens hypoteser och utpekade platser? Det primära målet var att använda pilotstudiens resultat för att bilda en uppfattning om hur det kan se ut över hela ön. Ett sekundärt mål var att få ett bättre samlat grepp om fornlämningskategorin och dess förekomst genom att närmare försöka klargöra rumslig placering, kontinuitet, karaktär och fyndomständigheter.

Utöver detta prövade vi även olika arkeologiska prospekteringsmetoder för att finna just dessa typer av lämningar på Gotland. Avsökning med metalldetektor gjordes i samarbete med arkeologer från företaget AquaArkeologen. Den av mig kallade »kryssökningsmetoden» gjorde störst nytta efter flera olika försök, där ett område med högre utslagstäthet ringas in med GPS. Metoden skall ses som enkel men effektiv och tidsbesparande för just denna fornlämningstyp. Alla platser karterades utan att vi diskriminerade bort utslag för järnföremål och inga föremål togs i regel upp. Vid ett fåtal tillfällen tog vi dock upp föremål under järndiskriminering i hopp om att finna daterbara föremål som mynt. Mynt från modern tid har jag bestämt själv, och sådana från äldre tid har Kenneth Jonsson bestämt.

Vi valde När socken på sydöstra Gotland som pilotområde. Skälen var främst praktiska. I förstudien pekade jag ut flera intressanta platser nära varandra i När där kusten är tämligen oexploaterad. Här finns också alla förstudiens fyra platskategorier. Undersökningarna inleddes med kart- och arkivstudier. Därefter metall- och eller fosfatkarterades sannolika platser för att slutligen genomgå mindre provutgrävningar. Nedan tolkar jag kulturlandskapet vid fyra lokaler utifrån de äldsta kartorna.

Nyen

På skattdäckningskartan från 1717 (fig. 1) finns ett fiskeläge utritat invid en nu uppgrundad vik, »Lilla Wÿka» (Lillviken). Läget är inte namngivet, men i explikationen kan man utläsa det äldsta namnet på området: Nyen. Vägen västerifrån passerar genom Nyen på sin sträckning längs kusten mot ännu ett utritat fiskeläge, Nabben. På yngre kartor från 1800-talet är Nyens fiskeläge övergivet och saknar markering på kartan. Där emot är Nabben utritat och det finns där än idag.

Vid Nyens fiskeläge finns idag inga synliga lämningar, men platsen är registrerad som »uppgift om äldre fiskeläge» i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS, Raå 121:1). Inga andra fornlämningar finns registrerade i närområdet. Det geografiska läget vid inloppet till en vik, men ändå i direkt anslutning till öppet hav, är utmärkt för ett fiskeläge. En bit upp på land finns en markant och sank sänka mellan dagens strand och åkrar. Denna sänka måste förr ha varit vattenfylld och utgjort en naturlig hamnbassäng. Sanddyner utanför bildade ett skyddande rev, en naturlig vågbrytare.

För att spåra rester av fiskeläget på 1717 års karta, samt se om det eventuellt finns en äldre kontinuitet, metallkarterade vi området. Vi fann snabbt ett avgränsat mindre område med mycket metallutslag strax ovanför sänkan. För att komplettera metallkarteringen gjorde vi en begränsad fosfatkartering tvärs igenom området med höga metallutslag. Även denna gav klart högre värden på samma yta som metallutslagen. För att bekräfta eller förkasta teorin om ett äldre fiskeläge tog vi upp tre provgropar i det inringade området (fig. 2).

I provgroparna fann vi kulturlager med fisk- och djurben, järnföremål, del av hästsko, del av kritpipa, lerklining, invändigt glaserat rödgods, flintavslag samt ett stort nätsänke. Två anläggningar påträffades: ett stolphål med kantställda stenar och en grop innehållande rikligt med fisk- och djurben, tolkad som avfallsgrop.

Det finns alltså goda belägg för ett äldre fiskeläge vid Nyen. Med tanke på fynden av invändigt glaserat rödgods och kritpipa kan aktiviteterna sannolikt dateras till medeltiden och den tidigmoderna tiden. Det var alltså här fiskeläget låg ca år 1700, med möjlig kontinuitet ner i medelti-

Fig. 1. Skattläggningkartan 1717 visar fiskelägena Nabben, Nyen och Hammarnäs. Lägg märke till att Nyen inte är namngivet, möjligen en indikation på att fiskeläget redan börjat överges till förmån för det nyare Nabben. Notera också revet öster om Hammarnäs. Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 09-När-2. —1717 map showing the fishing villages Nabben, Nyen and Hammarnäs. Note that Nyen is not named, probably an indication that the village's role is being taken over by Nabben. Also note the reef east of Hammarnäs.

Fig. 2. Flygfoto över Nyen med provgropar, fosfatkartering enligt spotttestmetoden i femgradig skala samt avgränsat område med tätare metallutslag i rött. Röd linje anger metallkarteringens gräns. Notera den naturliga lagun som bildats av ett utanför skyddande sandrev. Medgivande för flygfoton fig. 2, 3, 5, 6: © Lantmäteriet 12012/0644. —Aerial photo with test pits, phosphate and metal mapping. Note the natural lagoon.

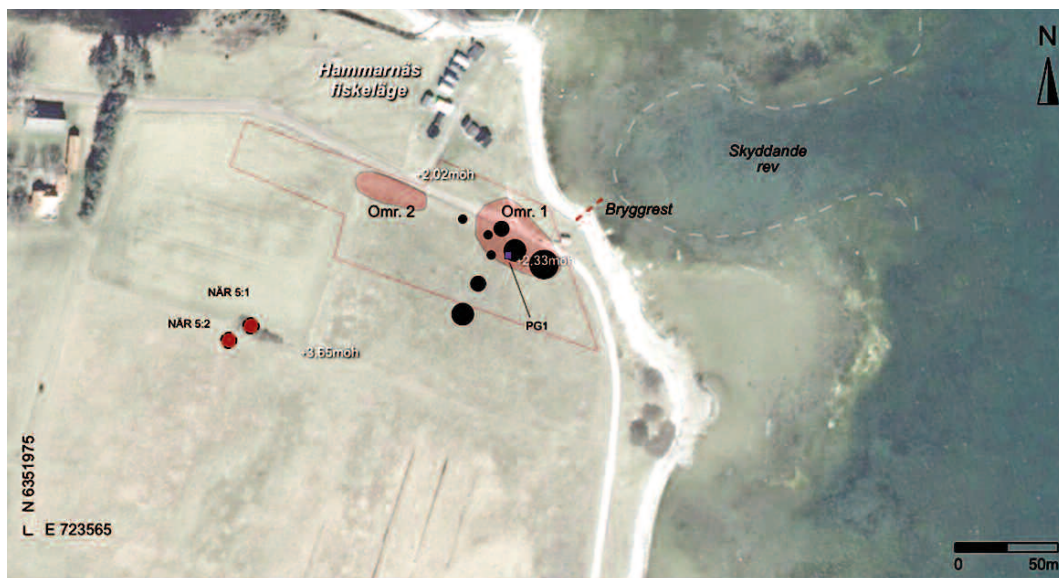

Fig. 3. Flygfoto över Hammarnäs med provgropar, fosfat- och metallkartering. Notera hur tydligt undervattensrevet bildar en naturlig lagun öster om Hammarnäs. Det är samma rev som på skattdagningsskarta 1717. —Aerial photo of Hammarnäs with test pits, phosphate and metal mapping. Note the reef forming a naturally protected harbour. This reef is also depicted on the 1717 map.

den. Nabbens fiskeläge som också ingick i pilotstudien daterades till senare tid. Det är en efterträdare till Nyen.

Hammarnäs

Hammarnäs ligger strax söder om Nyen, på andra sidan Lillviken. Än idag finns här ett fiskeläge i bruk. På flera kartor från 1700-talet finner vi att vägen leder förbi ett uttritat fiskeläge och fortsätter en bit till ner mot stranden för att övergå i stenkistor i havet och en bryggkonstruktion. Vägens sträckning förbi det uttritate fiskeläget kan indikera en verksamhet äldre än själva fiskeläget.

Förutom detta finns i havet ett rev uttritat som omger platsen och därmed utgör ett naturligt skydd med lugnare vatten. Vid jämförelse med dagens flygfoton kan vi konstatera att revet syns tydligt än idag. Enligt FMIS finns två odlingsrösen (Raä 5:1–2) i området. Dessa är belägna ca 125 m sydväst om dagens fiskeläge och kan vara påbyggda gravar. Vi har med andra ord ett utmärkt läge för ett äldre fiskeläge, samt tydliga indikationer på detsamma utifrån landskapsanalysen.

För att spåra en eventuell föregångare utförde vi metallkartering i åkern strax sydost om fiskeläget. Över lag fanns mycket sentida metall samt rester från militär verksamhet. Ändå kunde vi vagt urskilja två mindre områden med tätare utslag. För att utvärdera huruvida fosfatkartering i detta fall kunde spåra en äldre aktivitet tog vi ett fåtal prover i område 1. Även här påvisade karteringen aktivitet genom högre värden. När dessa två områden hade avgränsats tog vi upp en provgrop i åkern närmast vattnet. Ploglagret tangerade det sterila bottengruset och var mycket omrört. Inga som helst spår av kulturlager, anläggningar eller fynd kunde iakttagas i provgropen.

Dock upptäckte vi att det i den då nyplöjda och omrörda åkerjorden, förutom sentida skräp även låg mycket små fragment av äldre föremål utspridda i hela östra delen av åkern, med en koncentration till just dessa två områden. De föremål som låg ytligt och kunde knytas till äldre verksamhet tog vi upp. I område 1 hittade vi 16 föremål; nätsänke, lerklining, flintavslag, hästkosöm, del av hästsko, nitbrickor samt flera små bitar av invändigt glaserat rödgods. I område 2, det mind-

Fig. 4. Skattläggningskartan 1717 med Kapellet's fiskeläge (i kartans nedre vänstra hörn) och Närshamn (nära Strandridaregården i övre högra hörnet). Stax norr om fiskeläget finns ett vägskal där det medeltida fiskeläget låg. I området kring Närshamn finns två åkrar med avvikande geometri. Den östra är platsen för den medeltida bebyggelsen och den västra troligen en vikingatida föregångare. Lantmäterimyndigheternas arkiv, akt 09-När-2. —1717 map showing the Kapellet fishing village (in the lower left-hand corner of the map) and the country harbour of Närshamn (at Strandridaregården in the upper right-hand corner). The Medieval fishing village was situated by the crossroads north of the later fishing village marked on the map. Geometrical deviations in the fields at Närshamn may indicate earlier harbour activities.

re närmast fiskeläget, hittade vi tio föremål: nätsänken, lerklining, järnföremål samt invändigt glaserad rödgods. En del av fynden kunde vi trots fragmenteringsgraden datera till medeltiden.

Vid Hammarnäs kan vi, utifrån ovanstående knappa men ändå mycket givande resultat, konstatera att trots att den sannolika fornlämningen blivit bortodlad/förstörd, så kan vi med hjälp av kartstudier samt metall- och fosfatkartering lokalisera och bekräfta läget för det medeltida fiskeläget (fig. 3). Denna observation innebär att vi med hjälp arkeologiska prospekteringsmetoder har chansen att lokalisera även idag förstörda fornlämningar av denna typ.

Kapellet

Kapellet ligger i Pilgårdsvikens södra del och även här finns idag ett större fiskeläge. Hit ledde tre vägar ner till havet enligt kartan från 1717 (fig. 4). Längst i söder vid *Cappells reef* är *Capells fiskiäre Läger* uttrit. Vi kan också utläsa att det stått både en *fyrbåk* och en *Stång* en bra bit upp på land nordost om fiskeläget. Här fanns alltså både system för signalering och navigation, vilket talar för platsens betydelse för kustaktiviteter. Noteras skall också att vägarna norrifrån sammanstrålar på en plats strax norr om fiskeläget och inte vid själva fiskeläget som är utmärkt på kartan.

Det mest intressanta med platsen är dock namnet som indikerar att det funnits ett kapell. På

Fig. 5. Flygfoto över Kapellet med provgropar och metallkartering. —Aerial photo with test pits, phosphate and metal mapping at Kapellet.

Gotland fanns flera fiskelägen/hamnar med kapell och/eller kyrkogård som kan ha sitt ursprung i medeltiden. Kapellet i När kan ha utgjort ett av dessa (Engqvist 1974, s. 35–36; d'Agnan 2009, s. 22; 2010a, s. 238). Namnet kan i äldre kartmaterial spåras till den åker som finns norr om fiskeläget, *Capellsåker*, just där de nyss nämnda vägarna går samman. På en lagaskifteskarta från år 1831 kan vi utläsa att åkern dessutom är allmänning. Inga andra ägor finns utritade kring fiskeläget.

Åkern är idag registrerad som fossil åker (Raä 160:1). Strax väster om denna finns en möjlig husgrund med grop (Raä 160:2) och en fornlämningsliknande lämning i form av en förhöjning med insjunkning (Raä 160:3). Öster om den fossila åkern finns husgrunder samt platsen för en vårdkase (Raä 8:1, 2 och 144:1). Vid noggrannare besiktning märker man dock att hela platån norr om dagens fiskeläge hyser lämningar av olika slag som gropar, sänkor, förhöjningar och stenar i markytan. Kapellsåker (Raä 160:1) avgränsas i väster av en stensträng. Det finns antydning till att stensträngen ursprungligen varit längre då fler rester av denna bitvis fortsätter norrut. Strax väster om vägen finns flera tydliga båtlänningar. Vid Kapellsåkerens sydvästra hörn finns flera grävda

gropar av varierande storlek som sannolikt representerar grustäkt.

Då vi utifrån ovanstående förmodade att ett medeltida fiskeläge med tillhörande kapell legat norr om dagens fiskeläge metallkarterade vi området. Här finns höga koncentrationer av både järn och ädelmetall. Förvånansvärt nog var utslagskoncentrationen hög även i det område som är söndergrävt med troliga grustäkter. I öster, mot den fossila åkern, avtog utslagen tvärt mot stensträngen. I väster avtog utslagen i en linje längs länningarna, vilket torde indikera den dåtida vattenlinjen (fig. 5).

Vi grävde även två mindre schakt samt en mindre provgrop. Schakten placerades med syfte att utröna om Raä 160:2 är grunden till ett kapell eller annat hus, samt för att kunna avgränsa densamma. Provgropen tog vi upp i söder bland grustäkterna för att undersöka om det finns kulturlager på den ursprungliga markytan mellan grusgroparna.

I schakten framkom kulturlager med medeltida fynd som glaserat och oglaserat rödgods, yngre svartgods, dräkt detaljer i brons, spik och hästskosöm, järnföremål, flintavslag, lerklining samt brända och obrända djur- och fiskben. I det ena schaktet framkom en kallmurad grund med brand-

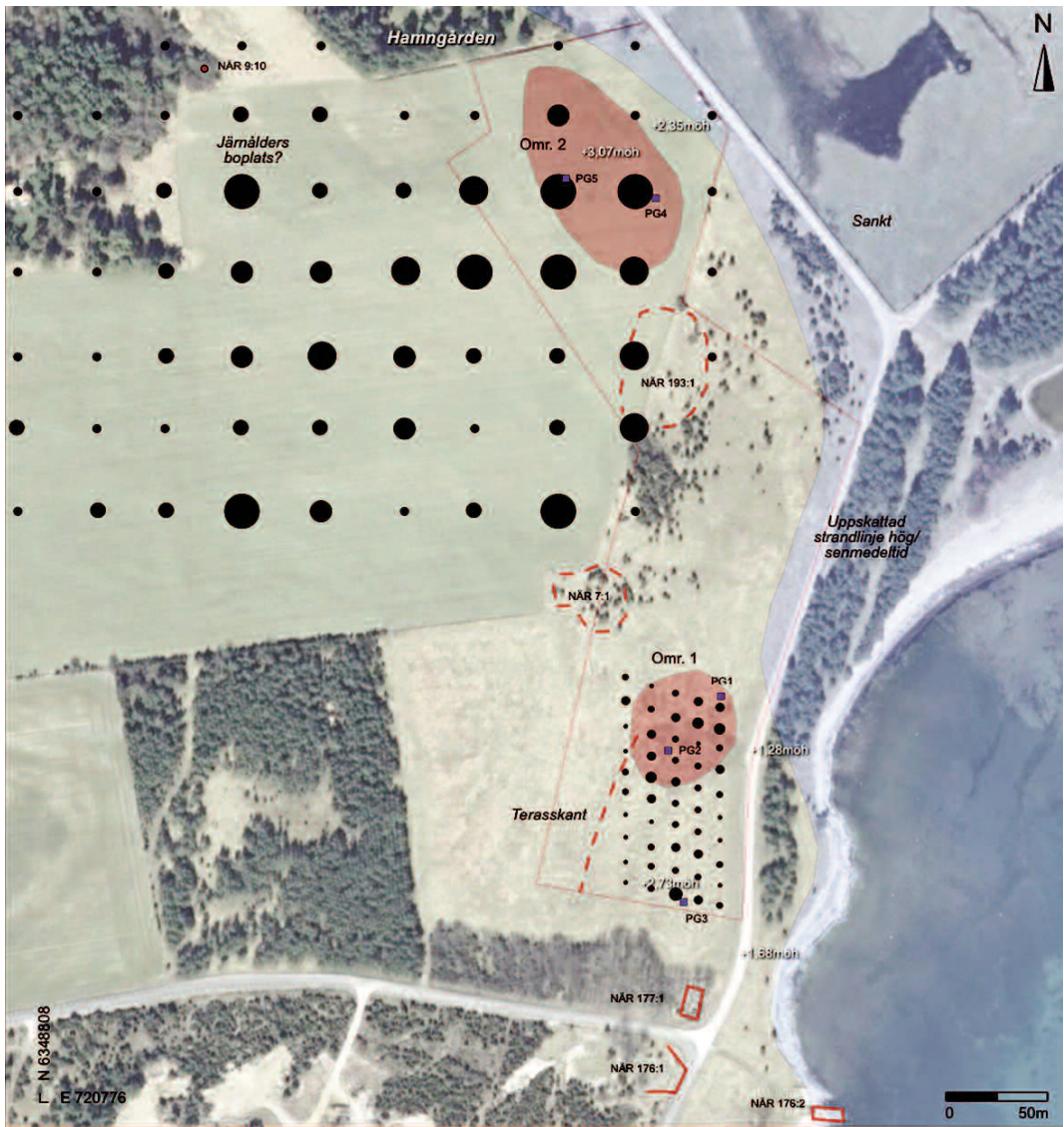

Fig. 6. Flygfoto över Närshamn med provgroppar, fosfat- och metallkartering. Den västra fosfatutbredningen omarbetad efter Carlsson 1990. —Aerial photo of Närshamn with test pits, phosphate and metal mapping. The western phosphate distribution re-visualised after Carlsson 1990.

lager och skörbränd sten. I det andra schaktet påträffade vi flera anläggningar: en hård, ett stenskott stolphål, en omrörd skelettgrav av järnålderskaraktär samt en stenpackning som möjligen indikerar ytterligare en grav. En lös tand från skelettgraven gav en ^{14}C -datering till den äldre vikingatiden (760–900 cal AD, 1193 $\pm$ 32 BP, Ua-40153). Osteologisk analys visade på ben från flera individer inklusive fosterben vilket tyder på fler omrörda gravar (Norgren 2010). Även i provgropen fanns kulturlager. Här fanns både brända och obrända djurben, möjligt hantverksspill i form av ett bronsbleck samt ett silvermynt, en gote präglad i Visby 1360–80.

Redan under vikingatiden pågick aktivitet på platsen. Vi kan dessutom fastslå att det under medeltid fanns ett fiskeläge med ett sannolikt kapell. Möjligen kan det även ha funnits en medeltida kyrkogård i området med tanke på dräkt detaljerna och skelettdelarna från flera individer. Med tanke på 1300-talsmyntet i den södra delen av ytan med metallutslag kan vi förmoda att hela platån varit ett fiskeläge av dignitet under medeltiden. Utifrån kartorna och stratigrafien kan vi också utläsa att fiskeläget troligen någon gång under den tidigmoderna tiden flyttat söderut till dagens placering.

Närshamn

Närshamn fungerar som en större fiskehamn än idag och kan under medeltiden ha varit en av de största lanthamnarna på östra Gotland. Frågan är exakt var i området hamnen i så fall låg då. I närområdet finns flera registrerade fornlämningar: slipskårestenar (Raä 9:1–11), en s.k. strandridaregård (Raä 193:1), ett gravfält med 20-talet stensättningar (Raä 7:1), en husgrund från historisk tid (Raä 177:1), en skans från 1700-talets början (Raä 176:1) samt rester av en brygga utmärkt på skattläggningskartan (Raä 176:2).

Geografin och äldre kartor ger ledtrådar om landskapets tidigare utseende. Området består idag av åkermark och träda. I söder finns en nord-sydligt orienterad svag terrassering, vilken utgör kanten på en åker utritad på skattläggningskartan. Områdets norra delar är idag mycket sankta och hyser en äldre strandvall med en markant höjdskillnad. Åt öster finns idag Närsholmens halvö som enligt kartan 1717 fortfarande var en

ö. På dagens strand, i områdets östra del, ligger ballaststen av flinta. Norr om området finns idag en stor grund vik, Austerviken. Längst in i viken, på grunt vatten, finns flera stenkistor som inte är registrerade i FMIS.

På skattläggningskartan finns en strandridaregård utritad med tillhörande ågor i form av äng och åker. Strandridarna var beridna tulltjänstemän stationerade vid de större lanthamnarna. Strax väster om gården möts flera vägar och bildar vägsäl. Själva hamnen med tillhörande brygga låg då skattläggningskartan ritades en bit söderut. Dan Carlsson (1990) har fosfatkarterat området. En yta med markant högre fosfatvärden kunde iakttagas vid platsen för strandridaregården. Därutöver förekom även mindre områden med högre värden strax norr om gravfältet Raä 7:1, samt vid två områden väster om strandridaregården. Carlsson tolkade de höga fosfatvärdena som spår av en vikingatida hamn.

För att utreda huruvida det funnits en äldre hamnplats i området kompletterade vi Carlssons undersökning med ytterligare fosfatkartering samt metallkartering. Den kompletterande fosfatkarteringen i områdets sydöstra delar gav inte några markanta avgränsningar, men flera högre fosfatvärden. Metallkarteringen gav däremot utslag i två klart avgränsade områden (fig. 6).

Område 1 är en mindre platålikande upphöjning med mestadels järnutslag. Området med utslag överensstämmer därtill med ett mörkare område på flygfoto där också högre och annan typ av gräs växer. Inom område 1 var också fosfatvärdena något högre. Område 2 är dubbelt så stort och följer den gamla strandvallen strax nordväst om strandridaregårdens gamla läge. Här fick vi många utslag för både järn och ädelmetaller. Område 2 överensstämmer också väl med Carlssons koncentration av höga fosfatvärden.

Sammanlagt tog vi upp fem små provgropar i syfte att lokalisera eventuella kulturlager. Inom område 1 gav grop 1 kulturlager med kritpipsfragment, fönster- och kärlglas, porslin, lerklining, ornerat svartgods samt in- och utvändigt glaserat rödgods av olika typer. Även i område 2 påträffades ett kulturlager – nästan 40 cm tjockt – innehållande olika typer av oglaserat, invändigt samt in- och utvändigt glaserat rödgods, yngre svartgods, glaserat och oglaserat stengods, porslin,

handslaget tegel, lerklining, fönster- och kärlglas, kritpipor, flintavslag, spik och hästkosöm, del av ett blyföremål, ett silvermynt (1 öre 1637) och en blykula.

Hamnverksamheten tycks ha blivit kvar på samma plats efter en äldre medeltida verksamhet. Stöd för detta är också åkerns form strax väster om strandridaregården på skattläggningskartan. Här finns flera kantiga hack åt öster som skulle kunna indikera gränsen mot äldre bebyggelse. Vad gäller de nämnda stenkistorna kan deras funktion ha varit som ankringsplatser för större handelsfartyg vars innehåll lastades om till mindre båtar och roddes in till hamnen.

Strandlinjen under högmedeltiden kan på denna del av Gotland grovt uppskattas till nivån 1,5 meter över dagens. Om man utgår från detta bör det innanför Närsholmen ha funnits en udde bildande ett lämpligt läge för en hamnplats, med ankringsplats vid stenkistor strax utanför.

Att döma av fynden, främst keramiken, mynten och kritpiporna, tycks områdets norra delar längs strandvallen ha brukats från 1200-talet till och med 1600-talet. Därefter har hamnplatsen flyttats söderut på grund av uppgrundningen. Strandridaregården blev dock kvar på ungefär samma plats.

Det är vidare möjligt, med tanke på gravfältet Raä 7:1, att det högre upp på land funnits en äldre hamn i mindre skala under den yngre järnåldern och tidiga medeltiden. Vi har här sammanfattningsvis sannolikt påträffat en av Gotlands största medeltida lanthamnar med livlig aktivitet. Med Närshamn som exempel kan man anta att många medeltida lanthamnar finns kvar att lokalisera på Gotland.

Diskussion

Inför framtida forskning vill jag här ta upp etablering, rumslig placering och kontinuitet hos lanthamnar och fiskelägen under hög- och senmedeltiden på Gotland. Samtliga fiskelägen med medeltida datering inom pilotstudien har samma slags placering – långt ut på uddar, direkt mot öppet hav. En annan gemensam nämnare är någon form av naturligt skydd, såsom vågbrytande sandrev, revfåror eller ett gynnsamt läge i inloppet mot en vik. En stor del av förklaringen ligger väl i fisket.

Läget valdes nog inte enbart för att spara tid

vid mödosam rodd och segling, utan också för att isen skulle ha omöjliggjort det viktiga vinterfisket om de legat i skyddade vikar. Nottfiske på isen förekom visserligen, men jag anser att fiskelägena i första hand utgjorde baser för havsfiske med båt. En del fiskarter (t.ex. sillen som var en av de viktigaste fiskarterna under medeltiden) går dessutom inte in i grunda vikar.

Här skall vi också våga in att hög- och senmedeltiden hade ett kallare klimat än idag, där vikar kan ha varit igenfrusna under hela vinterhalvåret. Högmedeltiden brukar ibland kallas just för »den lilla istiden». Betänk också strandförskjutningen och vattennivån under perioden. Lågt vattenstånd i vikarna samt kallare klimat gjorde dem till dåliga eller omöjliga platser att etablera fiskelägen på. Fiskelägena verkar ha flyttat allt eftersom kusten ändrades och gynnsamma förhållanden upphörde.

Vad gäller lanthamnar finns ett liknande samband mellan placering och funktion, med skillnaden att man ogärna flyttat anläggningarna mer än absolut nödvändigt. Förklaringen kan vara att hamnarna hade en mer djuprotad tradition som viktiga punkter i landskapet. Det kan också vara knutet till handels betydelse under seklerna.

Vid Närshamn finns ett gravfält från yngre järnåldern som skvallrar om platsens etablerings-skede. Här kunde grundgående vikingatida båtar seglas ändra fram till stranden. Under loppet av medeltiden förflyttas strandlinjen flera hundra meter, vattnet blir grundare och handelsfartygen större och mer djupgående med stora lastrum. Trots dramatiska landskapsförändringar i samband med strandförskjutningen och utveckling av andra typer av handelsfartyg stannade hamnen på ungefär samma plats ända fram till idag. I stället för att flytta hamnen ändrade man tilläggningen. Koggarna fick lägga till vid stenkistor i skyddade vikar där omlastning till mindre båtar skedde.

Resultat

Av pilotstudiens 13 utvalda platser kunde åtta bekräftas som platser för äldre hamnar och fiskelägen. Fem, kunde vi påvisa, har medeltida eller äldre ursprung. Närs socken visar på problemet vi utgick från, att vi idag har tämligen bristfällig kunskap kring dessa fornlämnningstyper.

De viktigaste resultaten har därmed varit att vi kan lokalisera och påvisa fiskelägenas och lanthamnens existens, samt att vi utifrån dem kan etablera teori om grundläggning, rumslig placering och kontinuitet. Överför vi pilotstudiens resultat till förstudiens (d'Agnan 2009) omkring hundra utpekade platser så kan vi grovt skissa att 2/3 hyser rester efter äldre hamn- och fiskelägen. Hälften av dessa skulle i så fall kunna antagas ha ett medeltida eller äldre ursprung. Slår vi samman förstudiens och pilotstudiens resultat finns nu en mer samlad utgångspunkt för fortsatt forskning kring Gotlands hög- och senmedeltida kustbruk.

Varmt tack riktas till markägare, sponsorer och samarbetspartners. Därtill till Svenska Fornminnesföreningen och Mårten Stenbergers stipendiefond som möjliggjort pilotstudien. Särskilt tack för personligt stöd riktar jag till Johan Blidmo, Arkeologikonsult AB.

Referenser

- Carlsson, D., 1990. *Kulturhistorisk undersökning. Hamngården 1:1, Öndarve 1:10 När socken, Gotland*. IKOS Rapport 1990:3. Visby.
- d'Agnan, P., 2009. *Hamn- och fiskelägesprojektet. Arkeologisk förstudie*. C.H.A.B. rapport 2009:1. Visby.
- 2010a. *Gotlands medeltida fiskelägen – en arkeologisk förstudie. Fornvännen* 105. Stockholm.
  - 2010b. *Hamn- och fiskelägesprojektet. Arkeologisk pilotstudie*. C.H.A.B. rapport 2010:2. Visby.
- Engqvist, S., 1974. Kapell på Gotland. *Gotländska studier* 3. Visby.
- Lindquist, S-O., 1984. Sextio marker silver vart år... *Gotländskt Arkiv* 1984. Visby.
- Norgren S., 2010. *Osteologisk analys tillhörande Hamn- och fiskelägesprojektets pilotstudie. Gotland, När sn. RAA 160:2, Kapellet, Öndarve 3:1. C.H.A.B. rapport 2010:3*. Visby.
- Siltberg, T., 2001. Country harbours on Gotland and statues i Sweden, Denmark and on Gotland. *Lübeckstyle? Novgorod style?* CCC papers 5. Högsolan på Gotland. Visby.

Summary

High and Late Medieval country harbours and fishing villages on Gotland have not received much archaeological attention. Country harbours may have played a greater role than hitherto assumed. During the Middle Ages, fish was important both as food and for trade. Coastal activity with country harbours and fishing villages thus played an important role in Medieval society.

In 2010 a pre-study was conducted, identifying more than a hundred possible locations for harbours and fishing villages on Gotland. The same year a pilot study was carried out in Närke parish to investigate 13 of these sites. The aim was to generalise results across the whole island. The study began with archival studies of maps and other available materials. Selected sites were phosphate and metal mapped, and test pits were dug. Three fishing village sites and one country harbour are described here as examples.

At Nyen a posthole and a waste pit were found, remains of an early fishing village. Finds dating the village to the Middle Ages (possibly) and the Early Modern centuries are iron objects, a clay pipe, burnt daub, pottery, flint and a net sinker.

Near Hammarnäs the remains of a fishing village have been destroyed by cultivation. The site could still be pin-pointed though, through metal and phosphate mapping. In the top soil fragmentary finds of net sinker, burnt daub, flint, metal objects and Medieval pottery were found.

North of Kapellet are remains of a Medieval fishing village with the probable foundation of a chapel. A hearth, a posthole and an inhumation grave were found. The grave had no connection to

the fishing village as it has been radiocarbon dated to the 9th century AD. The Medieval finds are pottery, dress accessories of bronze, iron objects, flint, burnt daub, and a Gotlandic silver coin dated 1360–80.

At Närke two sites were identified. Test pits yielded clay pipes, glass, China, burnt daub, pottery, bricks, flint, metal objects, a lead bullet and a silver coin (dated 1637). The country harbour of Närke was in use from the High Middle Ages until the 17th century.

These fishing villages were located on peninsulas in naturally sheltered harbours (e.g. behind reefs) in direct contact with the sea. The chosen locations can be explained mainly by the demands of fishing. Country harbours were located in sheltered bays. Unlike fishing villages, which moved when shoreline displacement made conditions unfavourable, the harbours were stationary. When larger ships were developed during the High Middle Ages, these would instead anchor in the bays and reload goods onto smaller vessels. A deeply rooted trading tradition at these sites may be the reason for not moving the country harbours.

Of 13 chosen sites, eight were confirmed as older harbours or fishing villages. Five of these are Medieval or older. If we extrapolate the results of the pilot study onto the over 100 locations indicated in the pre study, approximately two-thirds may hide the remains of older harbours and fishing villages. Out of these, at least half may be Medieval or older.